

PERSONALITĂȚI ALE BUCOVINEI

DR. SILVESTRU MORARU-ANDREIEVICI
(1818 - 1895)

MIHAI IACOBESCU

Fără să reorganizeze decât o fâșie din nordul Moldovei - ținutul Cernăuți, împreună cu două treimi din ținutul Sucevei și fostele ocoale domnești Câmpulung pe Ceremuș și Câmpulung Moldovenesc - Bucovina a evoluat între granițele Imperiului Habsburgic, căpătând o individualitate distinctă, sub înrâurirea unui ansamblu de factori contradictorii. Pe de o parte, Bucovina a fost scoasă de sub influența și dependența înapoiatei și agonizândeii Porți Otomane, ferită de numeroasele invazii și raiduri prădalnice ale rușilor și turcilor, care s-au succedat neconținut, la scurte distanțe, după asediul Vienei (1683); ea a fost, totodată, integrată civilizației austriece, alipită unui ansamblu teritorial cu un nivel de viață materială și spirituală relativ superior, mai strâns legat și mai direct stimulat de valorile civilizației mai înaintate ale Europei Occidentale. Pe de altă parte, în vederea integrării cât mai depline la imperiu, Bucovina a fost supusă, atât în anii administrației militare (1774 - 1786), cât și celei civile, galițiene (1786 - 1848/1862), unui intens proces de colonizare și desnaționalizare: pe întinsele moșii ale Fondului Bisericesc din zonă s-a produs o adevărată invazie a huțurilor și rutenilor, încât, potențialul demografic a sporit de peste 10 ori; într-un teritoriu locuit în majoritate covârșitoare de românii ortodocși în 1774, sub administrația habsburgică s-a ajuns la un mozaic etno-lingvistic și religios; proprietățile agro-silvice, exploatările miniere și forestiere, pârghiile de conducere ale vieții economico-financiare, ale administrației, justiției și culturii au fost reorganizate, modernizate și redistribuite în favoarea elementelor alogene, pe care se sprijinea Curtea din Viena.

Bucovina a evoluat în granițele imperiului habsburgic ca o realitate economico-socială preponderent agrară, plină de contraste; ea a fost un amestec de medievalitate și modernitate, cu latifundii, exploatări miniere și forestiere acaparate treptat de elementele privilegiate ale aristocrației și patronatului imperial, cu o țărănime în cea mai mare parte analfabetă, împovărată de clacă și angarale feudale până la 1848, cu ateliere meșteșugărești, manufacturi modeste - ce nu se puteau compara și nici nu puteau concura cu unitățile industriale din alte provincii - și în care erau aduși lucrători calificați din alte zone ale imperiului; negustorii erau mai cu seamă armeni, iar cămătarii, arendașii, vameșii,

patronii de dughene, prăvălii, distilării de alcool etc. -evrei sosiți în număr mare din Galiția îndeosebi; preoții catolici, deși în minoritate, veniți în zonă și sprijiniți de aparatul funcționăresc și de militarii dislocați aici au devenit și ei un important instrument de sprijin al administrației habsburgice, în vreme ce preoții ortodoxi erau ademeniți cu sesii întinse și alte diverse surse de venituri de la credincioșii de rând, cercurile imperiale nutriend speranța că îi va transforma în funcționari, executori și apărători fideli ai politicii vieneze.

1. O pleiadă de personalități românești

În pofida factorilor contradictorii, care au acționat în Bucovina, a facilităților și adversităților create de politica habsburgică, a influenței josefinismului, dar, totodată și ale conservatorismului întronat și consolidat de sistemul Metternich sau de neoabsolutismul lui Bach¹, contactul între culturile și civilizațiile românească și cea germană, de factură austriacă, s-a răsfrânt benefic în apariția, dezvoltarea și afirmarea unei pleiade de personalități românești, interesate și preocupate de progresul material și spiritual al românilor, de păstrarea identității lor naționale, de formarea și fundamentarea conștiinței și apartenenței lor la națiunea română, aflată în plin avânt creator al edificării sale.

Formarea și afirmarea acestor personalități a fost îngreunată de împușinarea și sărăcirea boierimii autohtone, de lipsa unei burghezii economico-financiare românești, de procesul dificil și lent al nașterii și impunerii intelectualității populației locale, de concurența și favorizarea elementelor alogene din aparatul de stat, civil, militar și confesional, de prezența multă vreme, în domeniul vieții spirituale doar a unor preoți români modești, timizi, cu nume adesea slavizate și vorbind mai mult limba germană decât românește, preoți care formau, îndeosebi până la 1848, partea cea mai numeroasă a elitei românești din Bucovina.

Boierul cărturar **Vasile Balș**², adept al iosefinismului, căpitan districtual al Bucovinei între anii 1792-1800, este primul din șirul acestor personalități; el se remarcă prin propunerile și inițiativele privitoare la organizarea școlilor de stat, necesitatea emancipării țăranilor și a împrăștiării lor, a impulsiei meșteșugurilor, creșterii vitelor, agriculturii și comerțului, dar, totodată, Balș este printre primii români bucovineni care formulează și fundamentează dezideratul recunoașterii și menținerii autonomiei naționale a Bucovinei³.

Ion Budai-Deleanu, fiu adoptiv al Bucovinei, dintre ardelenii sosiți în zonă, își leagă viața și activitatea de soarta românilor bucovineni, fie ca "translator, copist și scriitor" la Cernăuți, fie prin elaborarea unora dintre primele manuale didactice și traducerea în românește a unor legi austriece pentru bucovineni, prin înrăurirea exercitată asupra unor funcționari de-aici, ca, de pildă, Teodor Racoce, dar, mai ales, prin acele valoroase și dense *Scurte observații asupra Bucovinei* (1803)⁴. După încercarea făcută în 1803 de învățătorul sucevean Ion Bâlea (devenit în scriptele oficiale Johann Bilewicz!), de a tipări primul ziar românesc în Bucovina, preotul și învățătorul **Vasile Țântilă** editează între anii 1809-1824 mai multe calendare românești, între care și un "Calendaru veșnic", pentru calcularea sărbătorilor ortodoxe "până la sfârșitul lumii"⁵. Admirator al lui Ion Budai-Deleanu și prieten cu acesta, iluministul **Teodor Racoce** (1770-1822), "tălmăciu" și "cancelist" la Cernăuți, apoi translator, știutor a șase limbi, pe lângă guberniul din Lemberg, elaborează

și difuzează în întreg spațiul locuit de români înștiințări programatice, în 1816 și 1817, referitoare la necesitatea tipăririi unor publicații "folositoare neamului românesc", care, "măcar că este împărțit întru mai multe stăpâniri și trăind în mai multe țări, totuși, o limbă are, aceeași lege și aceleași obiceiuri"; el reușește să editeze în 1820 *Chrestomaticul Românesc*⁶, o culegere de texte diferite, o "antologie de popularizare cultural-științifică"⁷.

În deceniile de dinaintea anului 1848 se remarcă și o anumită activitate culturală, lingvistică, didactică, lexicografică: Vasile Cantemir elaborează un Dicționar româno-germano-francez, a cărui dezbatere generează fondarea primei societăți literare în Bucovina; în aceeași mișcare se înscriu doi preoți modești: **Teoctist Blaj** (alias Blajewicz) și **Porfiriu Dimitriu** (... Dimitrowicz); primul scrie o "gramatică teoretică și practică a limbii daco-române" în limba germană, care cunoaște nu mai puțin de patru ediții, iar al doilea conduce, din 1840, un "Calendariu" anual, cu un conținut de informații diverse, incluzând și o parte literară; acesta din urmă, care își va lua numele de Dimitroviță, este și autorul unor lucrări cu caracter lingvistic, un vocabular și un dicționar poliglot, rămase în manuscris, precum și un *Diaconariu* (1826).

Un moment de cotitură și de afirmare plenară și în șirul personalităților românești bucovinene îl constituie, în deceniile din preajma și din timpul revoluției de la 1848, ca și în anii formării și consolidării statului național unitar român, membrii familiei Hurmuzachi: **Doxachi**, tatăl și fiii **Eudoxiu**, **Gheorghe**, **Alecu** și **Constantin Hurmuzachi**; împreună cu **Aron Pumnul**, devenit un al doilea fiu adoptiv al Bucovinei din toamna anului 1848 și primul titular al catedrei de limba și literatura română de la gimnaziul, liceul, școala normală și institutul teologic din Cernăuți, Hurmuzăcheștii ocupă un loc central în formularea și difuzarea obiectivelor revoluției de la 1848 în Bucovina, în lupta pentru dobândirea autonomiei provinciale a ducatului, în 1862, în stabilirea și lărgirea legăturilor dintre bucovineni și confracții lor din celelalte teritorii, dar mai ales în fondarea unei largi mișcări cultural-politice, căreia i se circumscriu dr. Silvestru Moraru-Andreievici, preotul scriitor Iraclie Porumbescu, compozitorii Ciprian Porumbescu, Carol Miculi, Tudor Flondor și Eusebiu Mandicevschi, preotul cărturar Constantin Moraru, memorialistul și juristul T.V. Stefanelli, profesorul I.G. Sbiera, pictorul Epaminonda Bucevschi, istoricii Dimitrie Dan, Dimitrie Onciul, Ion Nistor, Teodor Balan, folcloristul Simeon Florea Marian, omul politic, poetul și istoricul vechiului drept românesc George Popovici, conducătorul partidului național al românilor bucovineni, Iancu Flondor. Acestei mișcări îi aparțin și membrii familiei Moraru-Andreievici.

2. Familia Moraru-Andreievici

După familia Hurmuzăcheștilor, legată mai ales de evenimentele de la 1848 și de strădaniile pentru înfăptuirea autonomiei provinciale familia Moraru-Andreievici este cea de-a doua care se remarcă prin numărul mare de cărturari și prin rolul relativ însemnat ce-l joacă în cultura românească din Bucovina, din a doua jumătate a veacului al XIX-lea și până târziu, în perioada integrării acestui teritoriu la statul român.

Morărenii au, se pare, un anumit element comun cu Hurmuzăcheștii și în ceea ce

primește descendența lor considerată "neromânească". Înaintașii Hurmuzăcheștilor de la 1848 erau la origine greci împământeniiți și românizați de mai multe generații⁸. Familia Morărenilor - aflăm cu surprindere din *Cursul vieții mele*⁹, jurnal inedit al preotului Constantin Moraru - descinde "din contele polonez Andrei Kwiatkowski, care în luptele cu rușii, de pe timpul împărțirii Poloniei (1772) fu prins de către aceștia, ca general; și din prinsoare a izbutit să fugă, travestit în haine țărănești, până la Mitocul Dragomirnei, unde și-a făcut o moară cu șase pietre, raritate pe atunci în tot Orientul; și după moara aceasta, numită Moara de la nisip, i-a rămas numele de Moraru". Deși cunoștea aceste informații, direct de la primii Morăreni, cel dintâi dintre contemporanii și biografii lor, I.G. Sbiera, în *Enciclopedia României* a lui Cornel Diaconovici - relatează cu totul altfel despre originea familiei; nepotul lui Silvestru Moraru-Andreievici, autorul jurnalului mai sus menționat ne asigură însă că "originea familiei noastre de la Andrei Kwiatkowski este cu atât mai probabilă, cu cât el însuși, mitropolitul Silvestru, a istorisit-o, ca fapt, nepotului său, profesorului universitar dr. Constantin Berariu".

Dacă, într-adevăr, familia Morărenilor se trage dintr-un conte polonez, refugiat în nordul Moldovei, în împrejurările tragice ale războiului ruso-turc, din anii 1768-1774 și ale împărțirii Poloniei, în 1772, faptul este cu atât mai meritoriu, credem, cu cât urmașii acelui biet nobil din țara vecină, găsind ospitalitate într-un sat românesc, învățând limba autohtonilor, trăind printre ei, și-au însușit și au slujit aspirațiile și idealurile românilor, așa cum o făceau și Hurmuzăcheștii, ai căror înaintași veniseră din patria lui Herodot.

Cert lucru este, însă, că după numele celui **Andrei**, poreclei de Moraru li s-a adăugat urmașilor, începând cu Gheorghe, tatăl lui Silvestru, conumele de **Andreievici**, fiul lui Andrei¹⁰. Într-o relatare din 1893 despre dr. Silvestru, se scria: "numele adevărat al familiei este Morariu, iar numele de Andreievici îl luă părintele său după mania de slavizare de atunci, sprijinită mult și de dregătorii străini, mai ales cei veniți din Galiția" (la care Bucovina a fost alipită forțat, din anul 1786, n.n.)¹¹.

Numele de Morariu-Andreievici a fost purtat de primele trei personalități din familia Morărenilor: dr. Silvestru Moraru-Andreievici (1818-1895), vărul acestuia Costache Moraru-Andreievici (1835-1875) și nepotul primului, care este și autorul jurnalului citat, Constantin Moraru-Andreievici (1854-1927); acesta din urmă este părintele cărturarilor Leca, Victor și Aurel Morariu. În 1869 Silvestru a cerut, primul dintre Morăreni, guvernului habsburgic, înlăturarea conumelui de Andreievici întrucât acest conume, motiva el, i s-a adăugat "după datina slavonă"; cererea i-a fost aprobată de Curtea de la Viena în 1871, dată după care și-au păstrat numai numele de Moraru "și ceilalți membri școliți ai familiei Morariu"¹². În cazul lui Silvestru, însă, biografii acestuia, în majoritatea lor i-au păstrat și conumele de Andreievici, deoarece, așa cum se justifică în 1893, el devenise cunoscut și renumit ca om de cultură sub dublul nume¹³.

Diferită ca tematică, însemnătate și perioadă când s-a manifestat în istoria culturii românești din Bucovina, contribuția celorlalți Morăreni, pe care nu-i analizăm în studiul nostru, poate fi, totuși, rezumată astfel: după dr. Silvestru Moraru-Andreievici, a cărui activitate acoperă o perioadă de peste 50 de ani, până la 1895, vărul acestuia, **Costache Moraru-Andreievici** (1835-1875), se impune ca profesor de religie și de limba și literatura

română la gimnaziul din Suceava, apoi la Institutul teologic din Cernăuți; el este autorul a trei manuale didactice, cu conținut ecleziastic, destinate elevilor din clasele I-a, a II-a și a III-a gimnaziale, tipărite în 1866 și 1867, la Viena¹⁴. **Constantin Moraru** (care, în toți anii de școală, la gimnaziu și la facultatea de teologie apare tot sub acest dublu nume, Moraru-Andreievici) se remarcă printr-o activitate pilduitoare, exemplară, ca preot, scriitor, istoric, ziarist, traducător din literatura germană, inițiator și conducător (în primii trei ani) al gazetei populare pentru săteni, "Deșteptarea" (care apare la Cernăuți, între 1893-1904); realizează, de asemenea, unele dintre primele sinteze științifice, valoroase, precum: *Kulturhistorische und Etnographische Skizzen über die Rumänien der Bukowina* (Wien, 1888-1891) și *Părți din istoria românilor Bucovineni* (părțile I și II, Cernăuți, 1893)¹⁵.

Cei trei fii ai lui Constantin Moraru s-au impus după eliberarea și integrarea Bucovinei la România, dar s-au format în același mediu, înainte de 1914, sub influența culturii germane: **Al. Leca Morariu** (1883-1963) a fost filolog, lingvist, istoric și critic literar, profesor la Universitatea din Cernăuți, director al Teatrului Național și al Institutului de Literatură, Etnografie și Folclor din Bucovina; a întemeiat și condus publicațiile "Făt-Frumos" (1926-1944), "Buletinul Mihai Eminescu" (1930-1943) și "Fond și formă" (1938); a cules și editat documente literare despre Eminescu, Creangă, Iralie și Ciprian Porumbescu, din care a apărut fragmentar la Editura Muzicală, primul volum¹⁷. **Victor Moraru** (1881-1946) a fost, din 1929, titularul catedrei de limba și literatura germană la Universitatea din Cernăuți; a colaborat la peste 40 de publicații, din țară și străinătate, cu studii și articole de critică și istorie literară, lingvistică, pedagogie, folclor, traduceri și interpretări din literatura germană, recenzii, biografii, toate răzlețite încă în publicațiile vremii¹⁸. **Aurel Moraru** (1887-1945) este autorul cunoscutei sinteze istorice *Bucovina (1774-1914)*, tipărită la București, în 1915 și care este una dintre primele sinteze românești importante, înaintea celei realizate de Ion Nistor.

3. Dr. Silvestru Moraru-Andreievici - repere asupra vieții¹⁹

Din jurnalul inedit al lui Constantin Moraru reiese că acel Andrei Kwiatkowski (Florescu), refugiat la Mitocul Dragomirnei și devenit după porecla dată de săteni Moraru, a avut trei fii: Gheorghe, Procopie și Toader. Gheorghe - tatăl lui Samoil (căci numele de Silvestru îl va lua mai târziu, după ce se va călugări) - s-a născut la 26 august 1796 și, ne informează același Constantin Moraru, "el a fost cel dintâi Moraru școlit din Mitocul Dragomirnei"; acest Gheorghe "a cercetat școala normală capitală din Suceava, unde i s-a schimbat conumele în Andreievici (fiul lui Andrei, n.n.), a studiat teologia, s-a căsătorit la 14 noiembrie 1817 cu Zamfira, fiica preotului Vasile Grigorovici din Mitoc, unde a păstorit multă vreme, iar restul vieții și l-a petrecut la Sfânta mănăstire Dragomirna, unde e și înmormântat"²⁰.

Zamfira, mama lui Samoil, era și rudă cu Iralie Porumbescu (tatăl lui Ciprian), preotul cărturar, care se impusese atât prin versuri patriotice și povestiri care amintesc întrucâtva de talentul și șăgălnicia lui Creangă, cât și prin activitatea gazetărească, în calitate de secretar de redacție, la "Bucovina" (1848-1850), apărută la Cernăuți.

Samoil a văzut lumina zilei la Mitocul Dragomirnei la 14/26 noiembrie 1818; era primul și singurul băiat dintre cei trei copii ai lui Gheorghe și Zamfira Moraru-Andreievici; fetele se numeau Domnica și Catinca.

Cu toate dificultățile și adversitățile ce le întâmpinau bucovinenii de rând, Samoil avea prilejul să fie nepotul unui vestit și înstărit morar și fecior de popă. Gheorghe și Zamfira, părinții săi, nici nu concepeau să-și lase odrasla fără știință de carte; dacă fetele puteau fi înzestrate cu o dotă bună și învățate de părinți să devină gospodine iscusite și căutate, băiatul trebuia să învețe și să-și facă negreșit o carieră. De aceea, la vârsta cuvenită, Samoil a fost înscris la aceeași școală din Suceava, unde învățase și tatăl său, sub numele de Samoil Moraru-Andreievici²¹.

De la Suceava, Samoil a plecat la Cernăuți, unde a urmat cursurile gimnaziului. În 1839 s-a înscris la Institutul teologic diecezan din capitala Bucovinei. Dorea să devină preot, ca și tatăl său. Orientarea spre o astfel de profesie era nu numai conformă cu vrerea părinților²². În lumea satelor, românii bucovineni cu o stare materială mai bună visau să-și vadă măcar unul dintre copii preot. Era singura cale deschisă unui tânăr înzestrat cu calități intelectuale și capabil să urce treptele mai înalte ale învățământului, spre a deveni și altceva decât simplu țăran, rob al pământului. Posturile de funcționari în administrație și justiție erau oferite de regulă numai coloniștilor germani, cunoscători ai limbii oficiale și oameni de încredere ai imperiului. Să devii învățător sau profesor era imposibil în acele vremuri pentru un fiu de român. Fiindcă - așa cum aflăm dintru-un memoriu de la 1848 al protopopului de Bosanci, către Consistoriul ortodox din Cernăuți - "în puterea unei orânduiri emise și strict observate de Consistoriul romano-catolic din Lemberg (în seama căruia se aflau îndrumarea și controlul rețelei școlare din Bucovina, n.n.), nici un român nu se putea primi ca învățător, dacă nu se jura mai întâi că se leapădă de credința părintească"; și "posturile de învățători se încredințau străinilor, care nu cunoșteau limba națională de fel; limba moldoveanească se învăța foarte puțin, cea rusească însă de loc, iar limba polonă (în virtutea integrării ducatului Bucovinei la provincia imperială Galiția, n.n.) se punea ca limbă principală alături de cea nemțească și se învăța cu atâta zel, ca și când Bucovina ar avea naționalitatea polonă. Cu o conducere așa de antinațională, se înțelege că instrucțiunea poporală nu putu să prospere. Poporul nu-și trimitea copiii la școală pentru că prinsese ură contra măsurilor ce-i batjocoreau religiunea moștenită și-i jigneau adânc simțul național; urmarea a fost că acest popor nu știe azi nici scrie, nici citi, soartă de care au parte chiar deputații săi în dieta imperială (de la 1848)"²³.

Școli profesionale, de arte și meserii, facultăți în alte domenii decât cel de teologie nu erau încă în Bucovina acelei vremi²⁴.

La Institutul teologic tânărul Samoil capătă o temeinică pregătire generală și de specialitate. El își însuși limbile greacă, ebraică și latină. Cele mai multe din disciplinele de studiu ca: istoria bisericească, istoria literaturii teologice, introducere în Vechiul Testament, dogmatica, apologetica, morala se predau în limba latină; alte obiecte precum: pedagogia, teologia pastorală, catehetica erau predate în limba germană. În limba maternă se predau numai cântarea bisericească. Practica de oficiere a slujbelor se făcea, de asemenea, într-un număr mare de ore în limba română. Din 1836 Institutul teologic dispunea și de o

modestă bibliotecă de specialitate, iar prin intermediul bibliotecii particulare a familiei Hurmuzachi studenții puteau lua contact și cu unele cărți și publicații apărute în Transilvania sau Principate²⁵.

Înainte de a intra în anul al IV-lea de studiu, în ultima sa vacanță de vară, în 1842, Samoil s-a logodit și căsătorit cu Elena, fiica preotesei văduve, Maria Cechovschi, din satul Ceahor. Peste un an, la 29 iunie 1843, în ziua sfinților apostoli Petru și Pavel, a fost hirotonit în cadrul unei slujbe oficiate chiar de episcopul Eugen Hacman²⁶. Din vara anului 1843 Samoil a fost numit preot în parohia din satul Ceahor, unde avea să rămână timp de peste două decenii.

Dacă cei mai mulți dintre preoții vremii, odată intrați în lumea rurală, în condiții similare, confrunțați cu necazuri și lipsuri, deveneau niște anonimi, ceva mai înstăriți decât țărani de rând, dar, luptându-se și ei cu grijile zilnice ale familiei, Samoil a știut să-și fructifice cu multă iscusință clipele de răgaz ale zilelor și nopților, încât, așa cum aprecia ziarul "Der Osten", "prin studii private își câștigă cunoștințe eminente" și chiar dintr-un sat obișnuit, ca Ceahor, "își începu activitatea literară, scriind mai multe cărți voluminoase"²⁷, pentru școală și pentru biserică, pentru luminarea și propășirea semenilor săi.

Începe chiar din primul an, 1843, să colaboreze la "Calendariu pentru Bucovina" condus de Porfirie Dimitroviță (alias Dimitrowicz); scrie poezii, sonete, fabule; redactează un *Iconoghiar în trebuințele copiilor de școală*, un manual de *Fizică elementară*, un studiu cu caracter istoric, *Descrierea Bucovinei* (1846); întocmește un documentar despre evoluția Fondului Bisericesc din Bucovina; devine, în 1847, membru în comitetul de conducere al Societății Literare din Cernăuți - asociație cu bune intenții, dar sub presiunea și restricțiile administrației imperiale, cu o existență efemeră, scurtă. Remarcându-se ca unul dintre cei mai buni cunoscători ai limbilor germană și română este cooptat ca membru în "Comisiunea pentru rectificarea textelor cărților liturgice"; preia conducerea și redactarea "Calendariului pentru Bucovina" pe anii 1847-1865²⁸. Reușește astfel, așa cum constata un biograf al său, să facă din satul Ceahor un centru de unde emanau luminile științei²⁹.

Anul 1848 îl află cu un prestigiu cultural bine cunoscut și prețuit de compatrioții săi. Când, la cererea revoluționarilor români din Bucovina, Curtea din Viena aprobă înființarea la Cernăuți a celei dintâi catedre de limba și literatura română, preotul din Ceahor este invitat de frații Hurmuzachi și Consistoriul ortodox ca un potențial candidat la concursul ce se organizează pentru ocuparea acestui post atât de important în formarea și pregătirea noilor generații. La concurs se înscriuseră preoții profesori de teologie Teoctist Blajevici, Vasile Ianovici, Ilarion Hacman, Porfirie Dimitroviță și proaspătul profesor blăjean, refugiat aici, Aron Pumnul. La 1/13 ianuarie 1849 Samoil trimite o scrisoare Consistoriului ortodox din Cernăuți în care scrie că, întrucât "însemnătatea acestei catedre pretinde de îndată după deschiderea sa" să se ocupe "exclusiv cu ea", nu poate primi acest post care urma să fie retribuit și cu numai suma de 360 de florini³⁰. Acest refuz ar fi greu de înțeles, dacă n-am avea în vedere și faptul că la acea dată preotul din Ceahor avea doi copii, Vasile și Iuliana, o soție bolnavă și o soacră de întreținut (care nu primea atunci nici un fel de ajutor de la stat) și o gospodărie, dar, din jurnalul lui Constantin Moraru mai aflăm că "unchiul Silvestru cumpără foarte ieftin de la un boier din Moldova moșia Hrabova un loc de vre-o

sută de fâlci (o falce echivalează cu 80 de prăjini, adică aproape un ha și jumătate, n.n.) de pădure, arătură și fâneată, loc situat la granița Moldovei. Unchiul Silvestru a organizat chiar o petrecere cu muzică la această moșie, avându-l ca invitat pe artistul Micher ce cânta la vioară și care venise de la București³¹.

Faptul că titularul catedrei de limba și literatura română a devenit în urma concursului Aron Pumnul nu umbrește cu nimic autoritatea preotului și cărturarului din Ceahor, care, după ce fusese ales "asesor consistorial onorariu", în 1862 devine referent auxiliar, apoi în 1866 consilier la Consistoriul ortodox din Cernăuți. Este ales, totodată, ca vicepreședinte al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina și colaborează la "Foaea" acesteia. Este, în același timp, deputat în dieta Bucovinei și în Camera Deputaților Înalțului Consiliu Imperial din Viena, ceea ce îi permite să se pronunțe în problemele-cheie ale evoluției românilor din acest teritoriu, ca de pildă, în problema sinodală și a autonomiei biserici³².

În 1874 îi moare soția și Samoil se călugărește, își ia numele de Silvestru și se retrage la mănăstirea Dragomirna, unde, la scurtă vreme devine egumen. În 1877 este numit arhimandrit diecesan și vicar general. În 1879 ocupă funcția de locțiitor al arhiepiscopului și mitropolitului. Din 1880, când împlinea vârsta de 62 de ani este înălțat în funcția supremă, aceea de arhiepiscop și mitropolit al Bucovinei și Dalmației. Dovedește o impresionantă vigoare, inițiativă și consecvență în urmărirea și îndeplinirea unor obiective fundamentale ale Bisericii ortodoxe din Bucovina pe care o conduce cu bogate împliniri până în aprilie 1895 când moare în etate de 77 de ani³³.

Activitatea sa pentru apărarea și emanciparea cultural-politică a românilor bucovineni poate fi urmărită și sintetizată în câteva direcții semnificative prin care Silvestru Moraru-Andreievici se înscrie între fruntașii de seamă ai vieții spirituale din acest teritoriu.

4. Preocupări literare

Prin decretul nr. 14 din 1880 al Curții din Viena, Silvestru Moraru-Andreievici era numit arhiepiscop și mitropolit al Bucovinei și Dalmației, iar corpul profesoral al Facultății de teologie de la Universitatea din Cernăuți îi acorda în aceeași toamnă titlul onorific de doctor. Presa oficială releva că omul acesta "care printr-un studiu serios și o activitate neobosită a ajuns în postul cel mai înalt al Bisericii ortodoxe din Bucovina" este un cărturar ce "azi ocupă un loc foarte onorabil în literatura română și este unul din scriitorii cei mai productivi"³⁴.

Chiar înaintea acestei aprecieri din "Der Osten", Eminescu scria la București la 8 martie 1880 în "Timpul" că omul urcat în scaunul mitropolitan este "unul din bărbații cei mai învățați dintre românii din Austro-Ungaria"³⁵.

Erau aceste aprecieri o exagerare fără acoperire? În ce scop se făceau? Dacă marile sinteze de istorie a literaturii române din ultimele cinci decenii, așa cum e cazul și cu monumentala lucrare a lui George Călinescu, apărută în 1941 și nu sub regimul comunist, nici măcar nu-i menționează numele, care poate fi totuși adevărul?

Efectele politicii habsburgice de integrare culturală a Bucovinei la "colecțiile" sale de

teritorii, stadiul incipient al literaturii române ce se producea în acest teritoriu, posibilitățile restrânse de manifestare și afirmare a românilor bucovineni, lipsa publicațiilor în limba maternă, puținătatea intelectualilor autohtoni făceau ca în 1843, când a început să colaboreze Silvestru Moraru-Andreievici la modesta parte literară, "alegate de petrecere" din "Calendariu pentru Bucovina", să nu se încumete să "producă" literatură română în Bucovina decât numai doi preoți modești, cu nume slavizate, Dimitrovici și Blajevici; ei scriau niște versuri greoaie, stângace în care se întâlneau deopotrivă arhaisme, grecisme, latinisme, slavonisme, germanisme etc (*incela, priliști, județ, timpoperdere, cateheresire, tractarisire, vintre, penitență, viva, vlăstează, pozlovenie, zabet* etc) și în care îndemnul adresat semenilor de a pune mai presus interesul patriei decât propriul interes se exprima în versuri ca cele ce urmează, care puteau fi socotite drept cele mai izbutite "realizări" literare la acea dată:

"Patriei zicem să șerbim
Dar puțin de ea grijim;
Vre-un folos de-l câștigăm
La-nteresul nostru-l dăm"³⁷.

Silvestru Moraru-Andreievici, prin tot ce a scris mai valoros, "reprezintă tipul clericului național, trezit la o nouă viață, prin neobosita activitate națională a fraților hurmuzachi și a neuitatului Aron Pumnul"³⁸. El aducea în creațiile sale literare, chiar din 1843, deci înaintea generațiilor formate de Aron Pumnul, o limbă românească limpede, simplă, curată, cu mai puține stângăcii decât a predecesorilor săi, o limbă aidoma celei din graiul țăranilor de la Mitocul Dragomirnei.

Creațiile sale literare nu au fost cuprinse niciodată într-un volum independent pentru ca cititorul de azi, parcurgându-le, cercetându-le, să-și poată alcătui o imagine globală, veridică. Creațiile sale sunt încă risipite prin acele calendare bucovinene, care se găsesc ele însele foarte greu. Doar în niște însemnări din 1925 ale lui Dimitrie Dan, cu privire la rolul preoților din Bucovina și în singura sinteză a istoriei literaturii române din Bucovina, realizată în 1926 de Constantin Loghin, aflăm că registrul tematicii abordate de el cuprindea subiecte variate ca: bucuria venirii primăverii, elogiarea muncii, înțelepciunii, virtuții, modestiei și naturaleții comportamentului oamenilor.

Intr-o fabulă - specie la modă și în Bucovina acelei vremi - intitulată *Albina și furnica* autorul, relevând însemnătatea priceperii de a ști să-ți alegi tovarășul de viață, denunța decizia pripită și nefirească, reținând și formulând pentru cititor o morală aforistică, exprimată într-o manieră care părea ticluită anume ca să amintească înțelepciunea proverbului popular "după sac și petec":

"Potrivit soț de-i alege Că petecul ți-i dușman
Dulce miere-ți vei culege; Dacă nu-i după suman".

Și tot astfel, semenilor care așteptau pasivi să-și poată începe activitatea într-un

"măine" mai prielnic, poetul le oferă îndemnul din zicala populară "Ce poți face azi, nu lăsa pe mâine" astfel:

"Astăzi, dară, te zorește Că nădejdea ametește
Alte zori nu aștepta Și norocul te-o-nșela"³⁹.

Intr-o societate cum era cea din Bucovina, nu lipsită de tentațiile parvenirii sociale - în 1796 se desființează titlurile boierești tradiționale și în funcție de veniturile realizate, proprietarii români puteau deveni, după achitarea unei taxe, baroni, cavaleri sau conți, după moda nobilimii imperiale habsburgice; în 1817 printr-un "Decret funest" cum îl numea un contemporan (I. G. Sbiera), acel *Forum Nobilium*, creat în 1804 în Bucovina se contopea cu organul similar din Galiția, încercându-se ca "prin alese și dese întâlniri și țeserea de interese comune să se poată familiariza și amalgamiza fruntășimea românilor bucovneni cu aceea a nobilimii polonezilor galițieni, precum se întâmplase aceasta în secolele precedente cu maghiarizarea fruntășimii românilor ardeleni, prin adoptarea aceleași confesiuni și prin crarea de interese comune" (I.G.Sbiera)⁴⁰ - Silvestru Moraru-Andreievici în 1846, sub titlul *Cucoșul curcănit* se adresa, printr-o veritabilă șarjă, celor care se lăsau ademeniți de favorurile stăpânirii imperiale, argumentând că cine dorește să se bucure de stima și respectul cuvenite din partea semenilor, nu trebuie să uite nici o clipă înțelepciunea zicalei din bătrâni, "Poartă-te cum ți-e portul și vorbește cum ți-i vorba", fiindcă, în caz contrar, cine procedează altfel pățește întocmai ca și eroul fabulei sale. "Prințul păsărilor", un cucoș "mândru și frumos", ambițios și înfumurat, avându-și "coada încordată și colorată în șapte vopsele, ca un curcubeu", a jinduit și s-a căznit să treacă în rândul curcanilor, însoțindu-se cu dânsii; dar, sărmanul cucoș a pățit-o strașnic căci noii săi "prieteni", "creasta i-au ciupit" și "penele i-au smuls", încât:

...cucoșul cel mărit
Vrând a fi curcan s-au pâclișit;
Smuls, ciupit și amorțit, ca un curcan umbla
Și cine-l vedea, râdea și se mira!

Relevând în continuare că cine voiește să vorbească germana sau franceza nu trebuie să-și închipuie și că devine peste noapte "nici german, nici francez", autorul conchide:

"Soiul tău păzește, nu te fă curcan!
Limba ta cinstește, de ești moldovan!
Nu te urâ însuți, nu te depărta
Nici de obiceiuri, nici de limba ta!
Că de lași aicea pe ai tăi strămoși
Te prefaci în altul ca și cel cucoș"⁴¹.

Adept și slujitor al convingerii că omul trăiește și strălucește prin faptele sale proprii, într-o altă fabulă, *Luna și stelele*, poetul critică pe cei ce se limitează să lucească "prin alții"⁴².

Să adăugăm la aceste câteva exemple din creațiile sale literare și un alt fapt concludent: Silvestru Moraru-Andreievici a făcut în mod frecvent nu atât literatură propriu-zisă, cum ar fi firesc în condiții istorice normale, ci "salahorie" culturală, un travaliu împovărat care se cerea săvârșit pentru triumful limbii române scrise în rândul cititorilor. Dintr-un document datând din anul 1846 și păstrat în arhivele sucevene aflăm că textele care se publicau în "Calendariul pentru Bucovina" se redactau întâi în limba germană, pe care o cunoșteau mai bine s-o scrie autorii acestora, apoi se trimiteau la Ceahor lui Silvestru Moraru-Andreievici, spre a le traduce și "șlefui" în limba română pentru ca, în final, să poată lua drumul tipografiei⁴³. Câte astfel de numere din calendarul acesta au fost astfel traduse din germană în română de Silvestru? Este imposibil de precizat, dar munca aceasta împovăritoare era necesară pentru ca scrisul să ajungă acolo unde trebuia și să poată fi citit de cei cărora li se adresa.

5. Apărător și slujitor al istoriei și cauzei românești

Ca mulți dintre cărturarii românii bucovineni - e cazul, bunăoară cu George Popovici, alias Teodor Robeanu, cu Constantin Moraru, George Tofan etc - Silvestru Moraru-Andreievici nu s-a afirmat numai într-un singur domeniu al vieții culturale, pentru că împrejurările istorice o cereau, îl obligau pe cărturar să se adreseze semenilor cu argumente și mijloace diferite; dacă apela la istorie nu-și propunea numaidecât să devină și istoric. Această fărâmițare a eforturilor - ca poet, istoric, autor de manuale didactice sau de cărți religioase abordând o gamă foarte largă de probleme - a fost ca și când apa aceluiași râu ar fi fost împărțită, obligată să se îndrepte în 5-6 direcții; puterea fiecăruia scădea în măsura în care era împărțită în mai multe direcții. Dar aceste preocupări diferențiate ale aceluiași cărturar erau și ele o necesitate istorică în Bucovina acelei vremi.

Lui Silvestru Moraru-Andreievici îi datorăm și una dintre primele abordări a istoriei acestei zone; este vorba de *Descrierea Bucovinei*, publicată în "Calendariul pentru Bucovina" pe anul 1846. Autorul precizează mai întâi granițele Bucovinei: spre Galiția - Ceremușul și Nistru, spre Transilvania - spinarea Carpaților, iar spre Moldova și Basarabia - "parte unele râuri, parte hotare făcute de mâna omului"; teritoriul Bucovinei este apreciat de autor ca având o suprafață de 181 de mile pătrate⁴⁴. În continuare, autorul explică în mod corect numele de Bucovina, apoi face o largă incursiune în istoria românilor, din vremea daco-geților, a romanizării, a migrațiilor, a lui Dragoș Vodă, pe care îl plasează ca domnind la 1352 și de la care, până la ocuparea părții de nord a Moldovei de către habsburgi au fost, scrie el, "98 de voivozi". Pentru a-și întocmi sinteza sa istorică, autorul ne citează în text (în paranteză indicând autorul, titlul cărții, tomul și pagina), care i-au fost sursele de documentare, ce i-au stat la îndemână precum: *Istoria lumii*, de Gabardi (tomurile 48, 50, 57 și 94), Strabon (cu Cartea a 7-a), Rainald (cu tomul 8), Vichentie Belov (cu cartea 81, fila 160) și "istoricii ungurești", fără a-i numi direct pe vreunul; a mai utilizat

de asemenea pe Burke (cu *Milcovia*, t.2, fila 16), o *Istorie leșească*, fără a ne spune și autorul acesteia. Autorul nu folosește însă nici un izvor românesc, cronici sau scrieri ale românilor, ceea ce explică destule greșeli - între care, de pildă, informațiile că Dragoș ar fi stat "sub povața tăta-ne său, Bogdan", că Suceava, "care trebuia să fi fost un sat de pe vremea dacilor și s-au făcut politie (oraș, n.n.) și rezidența voivozilor de la Dragoș încoace" ar fi fost "surpată de leși" într-o bătălie cumplită "la anul 1645", ori că nordul Moldovei a fost ocupat de habsburgi "la 2 iunie 1777". Pentru anul 1846 lucrarea conține și informații istorice prețioase privind evoluția ei în timpul stăpânirii imperiale; astfel, autorul își informează cititorii că "moșiile mănăstirești cuprind ceva mai mult decât jumătatea Bucovinei" și aceste moșii "le-au luat împărăția sub chiverniseala sa, alcătuind fondosul legii, din care trage preoțimea măsurate lefe și se poartă cheltuielile pentru păstrarea bisericilor și întemeierea de școli" - importantă fiind aprecierea sa că aceste moșii le-a luat împărăția, nu declarațiile oficiale că au fost lăsate tot localnicilor. Aflăm, de asemenea, că, după reglementarea "cea mai nouă, din 12/14 octombrie 1843", eparhia Bucovinei avea 12 protopresviterii și 221 de parohii. Apoi - ca un fapt extrem de semnificativ - aflăm că, după colonizările și imigrările ce avuseseră loc în Bucovina, la 1843 erau aici "opt nații", pe care autorul le înșiruie astfel, cu următoarele nume, în ordinea aceasta: moldoveni, sloveni, nemți, armeni, lipoveni, unguri, jidani și țigani. Lipsesc, fără să fie măcar pomeniți, polonezii, câtă vreme se știe că Bucovina fiind încadrată, după 1786, la provincia imperială Galiția, polonii erau prezenți în unele funcții sau ca proprietari, care acaparaseră o parte din moșiile boierilor refugiați în Moldova. Autorul face aluzii la fiecare nație și scurte comentarii. Despre moldoveni relevă că sunt populația "cea reprezentativă", localnică, majoritară. Prin "sloveni" înțelege pe vorbitorii de limbă slavonă, care sunt de două feluri: "unii au venit încoace din Basarabia și Rosia Mică, în veacurile trecute" și sunt de confesie ortodoxi, ca și moldovenii, ceea ce le-a înlesnit și favorizat imigrarea"; alții "au apărut de câteva zeci de ani, au pribegit din Galiția, pentru aceea sunt înclinați la biserica cea unită cu papa de la Roma, aflându-se pentru dâșii un decanat de 15 capelani". În cazul moldovenilor, autorul înșiruie și clasele și categoriile sociale existente la acea dată: boieri, meșteri, negustori, mazili, țărani. Despre mazili, el explică faptul că ei poartă "un nume luat de la turci, care vrea să zică: boieri ieșiți din diregătorie obștească". Germanii, scrie Silvestru Moraru-Andreievici, "s-au așezat în Bucovina parte pe la diregătorii, parte prin sate, ca țărani; ei sunt catolici sau luterani și "stau sub decanat cu 18 capelani"; lipsește informația că o bună parte dintre coloniștii germani au fost aduși în zonă ca lucrători calificați la cele 16 exploatări miniere din Bucovina. Armenii sunt și ei de două feluri: unii care au venit aici după anul 1417 "și țin de vechile lor așezăminte", având doi preoți, iar alții, veniți de curând din Galiția, "care stau sub cârma arhiepiscopului armean de Lvov". Lipovenii, scrie autorul, au venit în Bucovina în ultimul deceniu al veacului al XVIII-lea din Rusia și "la 20 noiembrie 1846 au venit la dâșii, cu îngăduința împărăției, un episcop deseparhiat din Bosnia". Ungurii "sunt așezați în patru sate și sunt latini (catolici) sau calvini". Țiganii au venit "încoace, la anul 1418" și sunt în Bucovina de două feluri: unii care au devenit sedentari și "respectă legea bisericii sobornicești", iar alții, "burcași, nemernicesc din loc în loc și schimbă și legea cu locul". Despre evrei, el scrie că "primii au ajuns pe

aceste locuri pe vremea când au intrat turcii în Europa", dar că, în ultima vreme, adică sub stăpânirea habsburgică, "s-au înmulțit foarte încât ticsite sunt târgurile de dâșii".

În finalul sintezei sale, autorul laudă înființarea de școli triviale, gimnazii sau "pentru Cernăuți Teologia și seminarul eparhialnic" și "Institutul filosofic" care au menirea "să sporească luminarea bucovinenilor și să înflorească Bucovina, a noastră mică țară"⁴⁵.

Interesul lui Silvestru Moraru-Andreievici pentru istoria românilor și afirmarea și apărarea adevărului despre nația română reies și dintr-o mărturie plină de semnificație din jurnalul lui Constantin Moraru. La 1887, Societatea Antropologică din Viena, prin intermediul căpitanului Heinrich Himmel din Cernăuți, a distribuit un amplu chestionar cu întrebări privind istoria Bucovinei. Atunci când Constantin Moraru a replicat că el este ocupat și nu se simte în stare să întocmească un răspuns documentat la chestionarul cerut de Himmel, Silvestru Moraru-Andreievici i-a replicat: "Apăi, tu nu-i lucra, al doilea nu, al treilea nu, deci cine să ne descrie pe noi în opul pentru care se culeg datele pe care le cere Himmel, poate străinii, care se vor îndesa și aici, cum aud că se îndeasă în numele nostru și la opul *Oesterreichische Monarchie in Wort und Bild*"⁴⁶?

Silvestru Moraru-Andreievici în calitatea de șef al Bisericii ortodoxe române din Bucovina, nu numai că l-a îndemnat pe nepotul său, Constantin Moraru să se apuce de scris documentarul cerut, dar, ne relatează autorul jurnalului mai sus menționat, i-a oferit "toate actele din arhiva Consistoriului, toate programele anuale ale școlilor și felurite știri private" și tot ce avea "relativ la literatura română bucovineană", sugerându-i, totodată, să trimită și "o mulțime de scrisori prin țară", să solicite informații, pentru a se documenta cât mai temeinic; așa s-au născut sub pana preotului cărturar Constantin Moraru lucrările *Kulturhistorische und Etnographische Skizzen über die Rumänien der Bukowina* și *Părți din istoria românilor bucovineni* pe care, citindu-le, Silvestru Moraru-Andreievici i-a declarat autorului: "Trebuie să-ți spun că n-ai făcut un lucru de azi pe mâine, ci un lucru care va rămâne veșnic"⁴⁷.

Eforturile lui Silvestru Moraru-Andreievici pentru cunoașterea istoriei românilor bucovineni și apărarea intereselor legitime ale acestora s-au vădit și din strângerea, pentru prima oară, a informațiilor și documentelor despre averile mănăstirilor din Bucovina și publicarea unui ciclu de conferințe pe această temă, în 1874, în "Calendarul Bucovinei". De asemenea, șeful Bisericii s-a angajat în acțiuni publice de semnalare a efectelor nefaste ale politicii habsburgice și apărarea intereselor legitime ale românilor bucovineni; așa, de pildă, ne informează Constantin Moraru în jurnalul *Cursul vieții mele*, atunci când "guvernul central, trecând peste capul lui (Silvestru Moraru-Andreievici), a trimis o comisie ca să taxeze moșia Fondului religios din Rădăuți, voind să o cumpere ca proprietate a statului austriac", mitropolitul "a strâns toate uricele acelei moșii și a alcătuit și alăturat traduceri lor în nemțește, drept copii legalizate, la o jalbă maiestatică, întrebând: Cum e cu putință să iau eu, ca unul ce sunt cap al Bisericii, asupra mea, toate afurisenile din aceste urice? Urmarea a fost un veto al împăratului"⁴⁸.

Silvestru Moraru-Andreievici nu ezită să demaște efectele păgubitoare ale politicii de desnaționalizare, de colonizare și pauperizare a românilor bucovineni. În 1882, oficiind slujba de sfințire a bisericii noi de zid, Sfânta Paraschiva din Cernăuți, în cuvântarea

publică rostită în fața credincioșilor, Silvestru își exprima bucuria că "mulțumită celor ce s-au îngrijit mai înainte și se îngrijesc și în prezent de starea bisericii noastre", putea să constate că "în tot pământul Bucovinei, biserica ortodoxă s-a păstrat în pofida tuturor vicisitudinilor și astăzi ea luminează și revarsă razele sale peste orașe și sate"; dar, ca unul ce cunoaște istoria națională a românilor din acest colț al Moldovei înstrăinate, urmărind el însuși o jumătate de veac consecințele politicii imperiale, Silvestru Moraru-Andreievici își exprima durerea, mahnirea adâncă pentru faptul că odată cu ridicarea și sprirea de noi biserici ortodoxe din piatră "nu spori în aceeași măsură și numărul creștinilor" și nici "prosperitatea" lor, ci, dimpotrivă, capitala Bucovinei, de pildă, orașul Cernăuți s-a depopulat de români; orașul a fost invadat de străini, iar românii au sărăcit, au fost împinși în mahalale sau siliți să fugă în alte țări: "Unde sunt familiile cele renumite ale neamului nostru creștin, care odinioară, ocupând cu casele lor vatra orașului, erau fala Cernăuților? Unde sunt negustorii cei vestiți care făceau negoțul cu felurite mărfuri, în sus și prin orașele Galitiei până la Cracovia, iar în jos până la Dunăre și peste munte, prin Ardeal și Ungaria? Unde sunt meseriașii și industriașii pământului care cu lucrul mâinilor lor provideau (produceau? n.n.) nu numai cât țara, ci făceau export și în țările vecine? Cum de se strecoară numeroasele familii moșnene din vatra orașului, prin mahalale, iar de aicea în bejenie? Cum de apuseră meseria și industria pământească și se scăpătaseră orașenii noștri?"

Relevând și înfierând "binefacerile" administrației imperiale, Silvestru Moraru-Andreievici arăta în cuvântarea sa că din cele 40.000 de suflete, cât număra Cernăuțiul la 1882, "numai 6000 de suflete mai sunt creștini răsăriteni"; el considera că "nu este destul de a povesti ceea ce au făcut străbunii noștri pentru biserică, ci a arăta și ceea ce facem noi; nici a ne mândri cu ceea ce au fost părinții noștri, ci ceea ce suntem noi!". El cerea auditorilor să ia aminte că, în timp ce românii au decăzut, au sărăcit, alogenii au prosperat. Ce era de făcut?, se întreba el. Trebuia înzecit efortul la învățătură și muncă îndârjită, calificată: "Parola veacului nostru este cultura, înaintarea pe toate tărâmurile vieții, în toți ramurii de înavuțire. Și de vom ridica ochii împrejur, vom afla cât de mult a înaintat cultura, cât de însemnat au propășit alte neamuri de locuitori, în meserii, industrie, știință, cât de bine s-au înavuțit și se îndulcesc cu toate roadele osteneților lor. Oare a înaintat neamul nostru asemenea lor? Oare fiii bisericii noastre, care după numărul lor precumpănitor și ca pământeni din get-beget, ar fi să fie purtători de lumină și înaintemergătorii în cultură?". Apreciind că și în capitală există diferite școli, inclusiv de învățământ superior, Silvestru Moraru-Andreievici se întreba cu mahnire: "oare se cercetează ele de către tineretul bisericii noastre, în proporțiunea cu numărul precumpănitor al creștinilor noștri?". El mai constata cu amărăciune că "toate dregătoriile din țară au lipsă de scriitori, iar școlile, de învățători; însă, oare, multe dregătorii și școli sunt ocupate de confesionalii noștri?" Concluzia: "suntem chemați de a fi luminătorii lumii și sarea pământului, să luminăm poporul, să-i îndulcim viața cu sarea bunelor moravuri!"⁴⁹

6. "Părinte al literaturii didactice din Bucovina"⁵⁰

O latură extrem de valoroasă a activității lui Silvestru Moraru-Andreevici o constituie elaborarea de manuale didactice, cu conținut laic sau religios, destinate învățământului din Bucovina. Faptul - recepționat și comparat de specialiști cu eforturile întreprinse de Ion Eliade Rădulescu în Muntenia, de Simeon Bărnăuțiu în Transilvania, de Gheorghe Asachi în Moldova⁵¹ - merită să fie evidențiat și din perspectiva semnificației sale istorice.

Silvestru Moraru-Andreevici n-a fost nici învățător, nici profesor. El n-a avut niciodată un contact direct, nemijlocit cu școala, deși, după 1862, episcopul Eugen Hacman l-a invitat să predea la Institutul teologic din Cernăuți⁵². Silvestru a intuit în mod magistral exigențele școlii într-un moment decisiv. El a realizat manuale, care prin calitățile lor didactice, prin conținutul științific, prin valențele instructiv-educative și formative, prin forma atrăgătoare, accesibilă marchează o etapă nouă, superioară în evoluția învățământului românesc din Bucovina.

Cunoștințele sale pedagogice temeinice și le-a dobândit treptat, printr-o muncă sistematică, perseverentă. Inițial, baza de pornire în literatura de specialitate din acest domeniu a format-o cursul de Pedagogie, audiat și studiat în anii când se afla student la Institutul de teologie la Cernăuți. Anii de studenție, între 1839-1843, s-au aflat sub înrâurirea spiritului științific utilitarist al învățământului din imperiul habsburgic și a rigorilor regimului politic absolutist și conservator condus de faimosul Metternich - care încredințase școala din Bucovina, spre îndrumare și control, Consistoriului catolic din Lemberg⁵³. Ca paroh la Ceahor, Silvestru și-a continuat și completat pregătirea ca autodidact - și mai ales pe această cale, el s-a străduit să fie la curent cu ideile și opțiunile înnoitoare care se formulau și fundamentau la mijlocul veacului al XIX-lea, în acea "Primăvară a popoarelor". Este impresionant faptul că metodicile și manualele sale au fost scrise și tipărite în prima ediție înainte de a fi promovat și ajuns în diferite funcții de conducere ale Bisericii ortodoxe române din Bucovina.

De ce s-a încumetat Silvestru Moraru-Andreevici să elaboreze și să tipărească manuale didactice dacă nu era slujitor al școlii?

Simțându-se și dorindu-se "luminător al poporului"⁵⁴, ca preot la Ceahor, el nu-și concepea slujba sa ca limitată numai între pereții strâmți ai bisericii propriu-zise. "Biserica" sa era satul întreg, cu toată suflarea dintrînsa; așezat - așa cum îl apreciau contemporanii - "pe fundamentul de neclintit al credinței strămoșești și răzimat pe convingerea cum că noul patimilor omenești pot doar să acopere, nu însă și să nimicească soarele adevărului"⁵⁵, el a văzut în aceste manuale și metodici mijlocul potrivit și strălucit de a putea contribui, după cum el însuși o mărturisea și scria în introducerea cărților sale școlare, la "îndrumarea copiilor de școală", viitorul nației române în Bucovina, de a-i lumina, ajuta și forma să devină "oameni cu o cugetare dreaptă, hotărâtă, grabnică"⁵⁶.

Momentul istoric al deciziei sale era hotărâtor pentru întreaga dezvoltare și afirmare a ființei naționale a românilor bucovineni. Anul 1848 adusese oficial câteva importante concesiuni și promisiuni pe care administrația imperială fusese silită să le facă sub

amenințarea revoluției: scoaterea rețelei școlare din subordinea Consistoriului catolic din Lemberg și trecerea ei sub îndrumarea și controlul Consistoriului ortodox din Cernăuți; introducerea limbii române în școlile triviale (primare) și angajamentul că numărul acestora va spori în fiecare an cu câte zece școli în mediul rural, până la completarea rețelei școlare în toate comunele și cătunele din Bucovina; înființarea celei dintâi catedre de limba și literatura română pentru școlile din Cernăuți; înscrierea, în Constituția din 4 martie 1849, a dezideratului dezlipirii Bucovinei de Galiția și crearea ducatului autonom al acesteia, cu statut, stemă, comitet de conducere locală și reprezentanți proprii în toate organele de conducere ale imperiului.

Aron Pumnul, frații Eudoxiu, Gheorghe și Alecu Hurmuzachi lansaseră la 1848-1849 în programele revoluției și în paginile gazetei "Bucovina" (1848-1850) un amplu program de activitate cultural-politică, în care se aveau în vedere și importante sarcini pentru dezvoltarea, diversificarea și modernizarea rețelei școlare în toată Bucovina⁵⁷.

Integrat eforturilor de elaborare și dezvoltare a literaturii didactice noi, moderne, de după 1848, într-o acțiune largă în care s-au antrenat și remarcat Aron Pumnul, I.G.Sbiera, Vasile Ianovici, Dumitru Isopescu și alții, Silvestru se impune, cum îl aprecia George Tofan, ca "părinte al literaturii didactice din Bucovina", având meritul "de a fi înzestrat școala primară românească din Bucovina cu cele dintâi cărți de citire"⁵⁸. Ele, aprecia Mihai Eminescu, au fost concepute "conform științei pedagogice", adică "după un sistem bine definit încorporând experiențele pedagogice ale timpului"⁵⁹ și totodată imperativele înnoitoare ale prezentului și viitorului. Aceste manuale "pe care - scrie George Tofan - le-a tipărit în mai multe ediții" au devenit "hrana sufletească a generațiilor de la 1850 și până la 1880"⁶⁰. Același lucru - durata îndelungată de utilizare - o remarcă Mihai Eminescu și în capitala României: "școala populară și biserica ortodoxă (din Bucovina, n.n.) îi datorează foarte mult", fiindcă "era o vreme în care toate cărțile învățământului primar, de la abecedar începând, câte erau scrise conform științei pedagogice, se datorau preotului de mir, pe atunci, Silvestru Moraru-Andreievici"⁶¹.

Apărute într-un moment istoric decisiv, reeditate și utilizate pe o mare întindere de timp, aceste manuale școlare, întruneau o sumă de calități care îi conferea lui Silvestru rolul misionar, recunoscut și de presa austriacă, "Der Osten", acela de "fondator al cărților școlare române din Bucovina"⁶².

Calitățile manualelor sale față de tot ce s-a scris în perioada anterioară în acest domeniu sunt: forma atrăgătoare, limbajul simplu, plastic, colorat și parfumat cu proverbe populare care să captiveze și să-l pasioneze pe micuțul elev; conținutul bogat științific, bine ordonat și structurat, care să-i ofere învățăcelului elemente informativ-educative și formative corespunzătoare vârstei, posibilităților sale psiho-pedagogice, să-i stimuleze și să-i forjeze deopotrivă gândirea, imaginația, interesul și pasiunea pentru cunoaștere și activitate proprie.

Astfel, el a elaborat, traducând, adaptând, completând cu valoroase elemente originale: trei metodici care vizează învățarea cunoștințelor și formarea deprinderilor fundamentale de calcul aritmetic și de scris-citit la clasele întâi din școlile populare, precum și 7 manuale pentru clasele I-IV ale aceleași categorii de învățământ primar, în total 10

cărți didactice cu conținut laic, la care se adaugă alte 12 manuale de religie, care apar și se extind între anii 1851-1873. Ele au circulat, de fapt, nu numai în Bucovina, dar și în Transilvania, atrăgând luarea aminte a unor slujitori ai școlii ardelenne; așa de pildă, în 1884, pedagogul Ion Pop-Reteganul, analizând după 30 de ani de la apariție *Cartea de citire sau Legendariul românesc pentru întâia clasă a școlii populare*, apărută la Viena în două ediții, în 1852 și 1854, releva într-un valoros studiu, *Tipul legendarelor noastre*, că manualul lui Silvestru Moraru-Andreievici "are meritul de a fi prima carte românească în felul său", adică, într-o vreme în care se utilizau încă în scris alfabete diferite, autorul oferea o carte ce "are litere de toate trei felurile, cirilice, civile și latine", încât "elevii pot trece cu înlesnire de la un scris de litere la altul"; apoi, în lecțiile prezentate în acest manual "se pune temei pe observarea obiectelor naturale în arta populară, ceea ce înainte nu o făcea nici o carte scolastică"; de asemenea, manualul "e abundent în narațiuni morale" ⁶³.

Analizând în detaliu, din perspectivele actuale ale exigențelor pedagogice, calitățile metodicilor și manualelor lui Silvestru, un valoros specialist în domeniu, Iosif Antohi constata o impresionantă sumă de calități, de elemente noi față de tot ce se realizase în perioada anterioară. Astfel, în metodicile sale de aritmetică (prima tipărită în 1856, a doua la Viena, în 1858) destinate elevilor, dar și "pentru învățătorii și candidații la învățătură", autorul oferea pentru prima oară în românește, în Bucovina, principii didactice ca: intuiția, memorarea, analiza și sinteza, trecerea de la lucruri cunoscute la cele necunoscute, de la apropiat la depărtat, de la exemple numeroase la formularea regulilor generale ⁶⁴.

Manualele sale, depășind conceptele învechite și limitate ale lui Felbiger, îmbină armonios, complementar teoriile și concluziile valoroase ale pedagogiei lui Comenius și Pestalozzi și conțin texte literare cu o bogată încărcătură informațională și un profund caracter educativ. În *Cartea de citire*, din 1854, de pildă, într-o sugestivă și realistă narațiune, *Cosma Bucovineanul*, autorul recurge la ilustrarea realităților istorice dramatice prin care a trecut Bucovina la 1848; astfel, el scrie: "În anul 1848 era în țara noastră nevoie mare, secetă nespusă, scumpete mare de pâine. Bieții oameni leșinau de foame. Holera, boala cea cumplită, cuprinsese toată țara. Pretutindeni mureau oameni pe un cap. Cu aceste nevoi se însoțise încă și războiul, care năvălise asupra noastră", făcând aluzie la invadarea Bucovinei de către trupele rusești ⁶⁵. Tot astfel, într-o lectură geografică despre capitala de altădată a Moldovei feudale, îi învață pe copii că "Suceava nu este astăzi ce era odinioară. Acolo rezidau principii, voievozii țării. Și din uriașele ziduri vechi au rămas numai dărâmături" ⁶⁶. Într-un text se precizează că "locuitorii cei mai vechi și mai numeroși în Transilvania sunt românii" ⁶⁷. Alături de cunoștințe practice despre cultura pământului, despre arat, semănat, grapat, prășit, cules, despre creșterea vitelor, despre făcutul făinii și al pâinii, fierberea sării, fabricarea zahărului, berei, miedului, făcutul cărămizilor, arderea varului, dar și despre progresele științifice mai noi, ca: forța aburului, magnetism, electricitate etc se afla în finalul cărții acel admirabil *Decalog pentru păstrarea sănătății* în care prin versuri simple, de factură populară, micuțul este sfătuit astfel: "De mic deprinde-te-a lucra/Și bine te vei într-arma//De mic de-i fi sânguincios/Vei fi crescut și sănătos" sau "Trupul tău să-l ții spălat/Și veșmântul tău curat//Schimburi albe și curate//Sunt spre lungă-ți sănătate" ⁶⁸. Unele manuale se încheie cu sfaturi extrase din înțelepciunea proverbelor

populare; de pildă, într-o carte de citire, apărută la Viena în 1885, din cele 160 de pagini, 22 cuprind păreri pentru viața practică, de felul acestora: "Cum vorbești, așa trăiești"; "De-n tinerețe te deprinde a lucra și a fi sârguicios, pentru că viața-i scurtă și trecătoare, ca și o floare"; "o zi de astăzi este mai bună decât două de mâine"; "Cel ce învață, deprinde; cel ce chivernisește, se înavuțește, iar cel ce nu suflă, nu aprinde"⁶⁹.

Manualele de religie au îndeplinit și ele un rol național-cultural foarte important: au înlocuit pentru prima oară în școlile românești din Bucovina predarea religiei în limba germană, după autori străini, catolici între care cei mai frecvenți erau Schmitz și Schumacher; au permis studierea religiei în limba maternă, concepută de un preot român, cărturar erudit, care se adresa fiilor de aceeași nație și credință, în "limba maicii, unica limbă, care străbate de-a dreptul până la inimă"⁷⁰. Prin ele s-a difuzat în școli o limbă românească frumoasă, curată, încărcată de proverbe, de înțelepciune populară, cu texte literare pline de învățături morale.

Intr-adevăr, "poate că astăzi - așa cum scria un biograf al lui Silvestru în 1907 - după ce pedagogia a făcut atâtea progrese, acele cărți nu mai au acea valoare, dar pentru acele timpuri au prestat servicii nespus de mari. Samoil Moraru-Andreievici și-a câștigat în acest mod merite netrecătoare pentru școlile noastre primare. În istoria învățământului primar din țară, el va trebui să ocupe totdeauna un loc de onoare"⁷¹. Și, adăugăm noi, el a contribuit la conștientizarea și formarea generațiilor de români bucovineni în etapa 1848-1918, fiind unul dintre vrednicii ostași pe frontul important al emancipării și afirmării cultural-naționale.

7. Slujitor și conducător al Bisericii ortodoxe

Cum e și firesc, dintre toate domeniile vieții spirituale în care s-a angajat și afirmat Silvestru Moraru-Andreievici, cel al profesiei sale propriu-zise este cel în care s-a realizat mai pregnant. Prin cuvântul rostit din amvonul bisericii ca și prin ceea ce a scris, prin inițiativele și împlinirile întru apărarea și afirmarea Bisericii ortodoxe române din Bucovina, el s-a aflat timp de peste o jumătate de veac în primele rânduri ale slujitorilor și conducătorilor credinței strămoșești, într-un teritoriu, în care odată cu colonizările și imigrările organizate și favorizate de cercurile imperiale s-a voit - și, într-o anumită măsură - s-a și reușit să se creeze un mozaic religios. Dintr-un teritoriu în care, inițial, religia ortodoxă a populației autohtone ce forma o incontestabilă majoritate covârșitoare, cu o pondere de 90-92%, cum reiese și din recensământul ocupanților ruși efectuat în anii 1772-1773, s-a ajuns la diminuarea considerabilă a ponderii acestei confesiuni, încât, la recensământul din 1910 exista următoarea structură: greco-ortodocși - 68,59%, romano-catolici - 12,35%, iudaici - 11,63%, greco-romano-catolici (uniți) - 3,2%, evangheliști - 1,15%, alte confesiuni - 3%⁷².

Fără să ne propunem să epuizăm, ci doar să sintetizăm câteva din direcțiile și elementele semnificative ale activității lui Silvestru în acest domeniu, am dori să începem cu acea constatare pe care o făcea în 1880 ziarul "Der Osten" când schița "imagea unui bărbat ajuns în postul suprem bisericesc"; Silvestru era apreciat ca un preot care "a fost

totdeauna un adevărat binefăcător pentru cei nefericiți, fără a căuta sau a aștepta altă mulțumire decât pe cea resimțită în sufletul său după orice faptă bună"⁷³. Astfel, preotul din Ceahor a fost un sfătuitor și îndrumător spiritual al credincioșilor atât din parohia sa cât și din satele din preajmă. Când, de pildă, sătenii din Boian au intrat în conflict cu boierii și arendașii străini ori și-au arătat nemulțumirea față de efectele propagandei catolice, părintele Samoil le-a scris țăranilor și frunțașilor acestora, povățuindu-i să ajungă la bunăînțelege cu cei ce le-au cauzat neplăceri, așa fel, încât să nu cadă sub incidența legii: "în aceste împrejurări neplăcute, lipsește un om înțelept și cu credință care - scria el unui gospodar din Boian - i-ar povățui pe oameni cu un sfat bun și înțelept... De vor veni oamenii la mine, îi voi îndrepta în ce chip ar scăpa și de asuprea boierului și de supărările preoților și de ori care nevoie"⁷⁴. Capacitatea sa de intervenție în aplanarea și diminuarea unor conflicte din lumea satelor se baza pe blândețea sa creștinească, pe răbdarea cu care știa să asculte ambele părți, pe cunoașterea pravilelor împărătești și a realității complexe din lumea satelor. De aceea, într-unul din răvașele sale către țăranii din Boian, putea scrie cu modestia sa firească: "nu numai pe oamenii mei din Ceahor, ci și pe cei din alte sate i-am îndreptat cu vorba și cu condeiul, la cele mai bune și folositoare lucruri"⁷⁵.

Scrierile cu caracter religios au reprezentat o altă cale de slujire a Bisericii ortodoxe și înrâurire asupra credincioșilor. Aceste scrieri sunt numeroase și abordează subiecte diferite. La 1848, de pildă, scrie și tipărește *Cuvântare spre mângâierea și îmbunătățirea norodului celui certat prin secetă, lăcuste, război și holeră*⁷⁶. După 1848, devine apărător și slujitor al ideii dobândirii autonomiei Bisericii și scrie manuale didactice sau diferite alte scrieri, fiind, așa cum îl caracteriza un contemporan "o inimă pătrunsă de cele mai nobile simțăminte și devotată cu totul binelui național"⁷⁷.

Unele din lucrările sale sunt adevărate îndrumare de lucru destinate preoților începători; așa, de pildă, el tipărește la Cernăuți două lucrări: *Liturgica*, "ce cuprinde scurta tălmăcire a rânduielilor liturgice, după tipicul bisericii dreptcredincioase a răsăritului", după cum autorul însuși o explică și *Cuvântări bisericești* "pe toate duminicile și sărbătorile de peste an"⁷⁸.

Din seria manualelor școlare religioase, sub titlul *Invățătura ortodoxă*⁷⁹, elaborează și publică trilogia *Invățătura dogmatică generală* și *Invățătura dogmatică specială* (Viena, 1862), precum și *Invățătura morală* (Viena, 1864), destinate elevilor din clasele superioare ale gimnaziului; scrie și publică, de asemenea, *Micul catehis* "pentru tinerimea ortodoxă din clasele I-II ale școlilor naționale din Bucovina" (Viena, prima ediția cu litere cirilice la Viena, în 1865; cea de-a doua tot la Viena cu litere latine, în 1889); un manual cu același titlu pentru clasele a III-a, în 1865 și 1890, cu aceeași schimbare în sens modern a literelor; *Istoria Sfântă a Testamentului Vechi și Nou* "pentru clasele a II-a", iar "pentru clasele a IV-a cu aplicații la învățătura religiei" (Viena, 1865 și 1890). Se adaugă o *Cărtică de rugăciuni* "spre întrebuintare la școlile poporene" (Viena, 1865), *Epistolele și Evangheliile* "pe toate duminicile și sărbătorile de peste an, cu deduceri și aplicări pentru clasele a II-a în școlile poporene" (Viena, 1865). Fără a intra în analiza conținutul moral, de factură creștin-ortodoxă al acestora, subliniem că ele au îndeplinit o importantă misiune cultural-națională.

Șirul scrierilor cu caracter ecleziastic este bogat. Amintim, între altele: *Psaltirea*

bisericească "așezată pe note muzicale" (1879), *Tipiconul bisericii ortodoxe* "pentru rânduielile liturgice în toate zilele anului pascal bisericesc, compus și întocmit în mod sistematic științal și în acord cu marele tipicon universal", scrie el (1883), *Rânduiala doxologiei* "pentru duminica primă din postul mare", numeroase "epistole populare", publicate în *Foaia ordinăciunilor Consistoriului episcopal în trebile bisericesti ale diecezei Bucovinei*" etc.

Problema autonomiei Bisericii ortodoxe române din Bucovina a găsit în părintele și ierarhul Moraru-Andreievici un înflăcărat susținător pentru împlinirea acestui deziderat cu o mare semnificație spirituală, dar și politică, istorică.

Dacă, în Moldova alegerea episcopului și arhimandriților se făcea de către o adunare a clerului și boierilor⁸⁰, sub administrația habsburgică biserica din Bucovina a fost subordonată Mitropoliei din Karlowitz, iar numirea preoților și ierarhilor bisericești se făcea direct de către împărat, după o minuțioasă și riguroasă verificare, "nu atât a calităților celor în cauză, cât mai ales asupra fidelității sale față de Casa de Habsburg"⁸¹.

La 1848, românii din Bucovina au cerut ca în domeniul vieții religioase (în articolele 6, 10, 11 și 12 din *Petiția Țării*) să se admită și să se respecte egalitatea tuturor confesiunilor, desființarea îngrădirilor și greutăților provocate din cauza acestor deosebiri, alegerea episcopului și a altor ierarhi să se facă după merite, nu după dorința și voința exclusivă a împăratului ci de către un sinod național, format din reprezentanți aleși ai clerului și credincioșilor; toate treburile bisericești și mănăstirești, inclusiv problemele referitoare la cheltuielile și averile mănăstirilor și bisericilor, ale Fondului bisericesc să se rezolve de către un congres național⁸².

După abrogarea Constituției din 4 martie 1849 - care satisfăcea parțial unele cereri și pe tărâm religios - românii au continuat lupta pentru obținerea autonomiei.

Silvestru Moraru-Andreievici s-a situat consecvent de partea elementelor patriotice și progresiste, în frunte cu frații Hurmuzachi⁸³, susținând atât dobândirea autonomiei, cât și a triumful principiilor și reglementărilor practice, ce decurgeau din aceasta. Astfel, notează un contemporan: în Consistoriul episcopal, în Dieta țării, în Camera Deputaților a Inaltului Consiliu Imperial din Viena, ca și în toate ocaziile sale, el "prinse a apăra cu toată tăria convingerii împlinirea acestei dorințe"⁸⁴, fapt ce l-a pus în conflict cu forțele conservatoare din conducerea Consistoriului ortodox, în frunte cu episcopul Eugen Hacman, care l-a suspendat din funcție și i-a interzis să mai săvârșească liturgia, *a sacris e' officiis*⁸⁵. Preoții tineri, credincioșii, intelectualii patrioți, ca I. G. Sbiera, văzând că neînțelegerile dintre episcop și Silvestru Moraru-Andreievici au ajuns "la un grad așa de mare, încât o cooperare în bună înțelegere devenise cu neputință", spre a nu-l lăsa pe Silvestru să demisioneze din toate funcțiile sau să se retragă într-o parohie sătească, după cum umblau zvonurile, i-au trimis acestuia o scrisoare, în decembrie 1867, în care, sub semnătura lui I. G. Sbiera i se scria: "Facem, dară, apel la Sfinția Voastră, ca demnitar mult meritat și stimat, ca stâlp și speranță a bisericii, ca patriot devotat tronului și națiunii, ca bărbat de încredere; facem apel la toate simțămintele Sfinției Voastre cele pioase, patriotice și naționale: să nu părăsiți serviciul care-l ocupați cu demnitate și cu consimțământul nostru ci continuându-l, să conservați bisericii și patriei toate puterile și tot concursul Sfinției

Voastre, cu acea energie și însuflețire, care se naște din convingerea proprie și din simțirea compatrioților, spre binele Sfinției Voastre și a sfintei noastre biserici și spre înmulțirea dreptelor pretențiuni ale Sfinției Voastre la stima, dragostea și recunoștința fiilor ei"⁸⁶.

În acest climat, Silvestru își continuă lupta pentru crearea unui cadru instituțional democratic, pentru conducerea Bisericii ortodoxe din Bucovina. La 11 iunie 1870 la Cernăuți are loc prima adunare populară în cauza autonomiei bisericești; în 1873 se obține autonomia și ridicarea diecezei ortodoxe din Bucovina la rangul de mitropolie; la 14 iulie 1882, sub conducerea arhiepiscopului și mitropolitului Silvestru are loc Congresul bisericesc din Bucovina. În cadrul acestuia se elaborează și se votează statutul și regulamentul pentru alegerea membrilor acestui forum suprem al bisericii. În cuvântarea rostită cu acest prilej, înaltul prelat își exprima bucuria că încearcă să facă "împlinită o dorință de obște a fiilor maicii noastre biserica, pe cât de veche și de îndreptățită, pe atâta de fierbinte și de înțețită", văzând în organizarea congresului faptul că "începe lucrul cel mare și mântuitoriu al autonomiei bisericești"; el saluta, totodată, "salvarea bisericii ortodoxe, din pământul Bucovinei, scăpând-o, în decursul veacurilor nevătămată, atât de focul urgiilor externe, cât și de răceala nepăsării și a indiferenței interioare"; dar, în același timp, Silvestru exprima convingerea că "autonomia, sinodul și congresul sunt condiționate una de alta" și că "autonomia este îndreptățirea comunității bisericești, de a-și întocmi și a direge afacerile sale interioare, în conformitate cu firea organismului său"; însă, "fără sinod și Congres, nu poate fi vorba de autonomie deplină", iar "însemnătatea și urgența autonomiei decurg în general din facultățile cardinale ale omului, adică din rațiune și liberalitate, ambele condiționând moralitatea și demnitatea omului"⁸⁷. Din nefericire, în pofida trimeriei unor deputațiuni în 1891 pe lângă forurile centrale la Viena, a promisiunilor obținute mereu, guvernatorul Bucovinei a primit în taină ordine și a acționat pentru a împiedica realizarea în practică a acestui important deziderat⁸⁹.

Ocupând diferite funcții în cadrul Consistoriului ortodox, iar apoi, din 1880, ca șef al Bisericii române din Bucovina, mitropolitul Silvestru a devenit cunoscut și apreciat și ca "un rar talent de organizare", care, așa cum scria la 8 martie 1880 Mihai Eminescu în "Timpul", i s-a recunoscut "mai ales de când administrează eparhia, în care de mult timp îndeplinește toate atribuțiile unui mitropolit, nelipsându-i alta decât titlul unei activități, care esență era demult arhipăstorească"⁹⁰.

Într-adevăr, inițiativele sale numeroase îl impuseseră atenției generale a tuturor românilor. Chiar înainte de a fi numit mitropolit, pe lângă activitatea literară și didactică, acțiunile sale patriotice l-au făcut cunoscut și apreciat încă de la 1848. La 1848 el susținuse unirea Bisericii ortodoxe din Bucovina cu cea din Transilvania, în cadrul unei singure mitropolii, sub sceptrul lui Șaguna. La 1860 îl salutase la Cernăuți, în numele românilor bucovineni, pe cel mai mare poet al neamului, Vasile Alecsandri. Nu ezitase și nu se înfricoșase să-l înfrunte pe orgoliosul și conservatorul episcop al Bucovinei, Eugen Hacman, ca și puternicul și influentul secretar al Consistoriului ortodox, Schönbach, omul Curții din Viena. În 1880, când devenea mitropolit, deși avea 62 de ani, "își păstrase tot crezul tinereții și era capabil de zelul curajos, care îi era necesar"⁹¹.

În 1882, din inițiativa sa apare cea dintâi revistă lunară ortodoxă în Bucovina,

"Candela", pentru care el colaborează și publică în primul număr un *Regulament pentru jurnalul bisericesc-literar din Cernăuți*, preconizând ca în paginile acesteia să abordeze teme din "toate ramurile științei teologice", predici, studii și articole, traduceri, cronici, informații diverse, utilizându-se "o limbă corectă înțeleasă" și adoptându-se ortografia Societății pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina⁹².

În 1883 - ca o încununare a numeroaselor solicitări și încercări, întreprinse în 1853, 1855, 1860, 1861, 1875 de a se înființa o tipografie românească, fie la Putna, fie la Dragomirna, mitropolitul Silvestru preia și finalizează această idee; apelând la contribuțiile benevole ale preoților și determinând organizarea unor subscripții publice, el reuși să cumpere o tipografie pe care o instalează "în niște încăperi deșerte din Casa preoțească de la reședința mitropolitană"⁹³. Tipografia s-a inaugurat la 19 iunie 1883 și a fost prima aparținând românilor din Bucovina. Ea a permis largirea posibilităților de afirmare a românilor bucovineni și a preoților acestora în special, încât numai în timpul cât a deținut scaunul mitropolitan Silvestru Moraru-Andreievici au apărut o salbă de gazete importante ca: "Steluța" (1883), la Corovia, lângă Cernăuți, "Revista Politică" (1886) la Suceava, "Candela" (1882) și cea mai importantă dintre toate, destinată prin limbaj și tematică îndeosebi sătenilor, "Deșteptarea" (1893)⁹⁴. Din 1888, la îndemnul mitropolitului Silvestru apare și "Calendarul poporului bucovinean".

În 1884, din inițiativa mitropolitului Silvestru, lua ființă Academia Ortodoxă pentru Literatură, Retorică și Muzică bisericească; între altele, sub egida acesteia, în 1893 se tipărește *Istoricul Bisericii ortodoxe române din Bucovina (1775-1893)*, prima sinteză importantă înaintea celei datorate mai târziu, în 1916, lui Ion Nistor.

În timpul păstoriei mitropolitului Silvestru, adică în cei 15 ani, între 1880-1895 s-au zidit și restaurat peste 70 de biserici în Bucovina; au fost hirotoniți circa 180 de preoți; s-a reorganizat Consistoriul ortodox; numărul protopresviteriatelor a fost sporit de la 8 la 12. Din veniturile Fondului Bisericesc, în 1892-1893 s-au reînnoit și consolidat zidurile catedralei din Cernăuți; s-au executat frescele; numărul parohiilor în întreaga Bucovină a crescut de la 300 în 1880 la 312 în 1893; au fost îmbunătățite salariile clerului și s-au acordat ajutoare văduvelor și orfanilor de preoți⁹⁵. Mitropolitul Silvestru a acordat sprijin Societății pentru Cultura și Literatura Română, precum și Societății "Armonia", creată în 1881, din îndemnul său; i-a ajutat cu fonduri bănești pe compozitorii Ciprian Porumbescu și Isidor Vorobchievici⁹⁶; a înzestrat unele biserici cu icoane realizate după canoanele ritului ortodox, comandate și finanțate talentatului pictor bucovinean, Epaminonda Bucevschi⁹⁷.

Iată numai câteva motive care explică de ce mitropolitul Silvestru s-a bucurat de o înaltă apreciere și prețuire din partea contemporanilor și urmașilor. În cuvântul rostit la moartea sa, la 6 aprilie 1895, Dr. Ștefan Saghin își exprima convingerea că "istoria arhiecepei și a patriei noastre va trebui să afle un loc frumos în paginile sale pentru înscrierea numelui lui Silvestru"⁹⁸. Redactorii gazetei "Candela" în necrologul său făceau constatarea că "de la anul 1848 încoace, el a fost totdeauna în rândul luptătorilor celor mai zeloși pentru dreptul de autonomie și Constituție"⁹⁹. Contemporanul său, profesorul universitar dr. Vasile Găină de la facultatea de teologie din Cernăuți îi făcea în 1907 următorul portret: "Ca om s-a distins prin spirit ager, energie neînfrănată, muncă neobosită,

sinceritate în toate acțiunile, împlinirea conștiințioasă a tuturor obligațiilor, capital intelectual bogat, cultură universală, experiență vastă, bunătatea inimii, conștiință de sine și demnitate personală"¹⁰⁰. Mitropolitul Silvestru era - scria alt contemporan, I. G. Sbiera - "bărbat de mare talent și de mare energie" a cărui activitate "ocupă peste trei pătrimi de secol"¹⁰¹. Și Dimitrie Dan¹⁰² considera că omul și mitropolitul Silvestru "se poate numi mare, fiindcă el nu numai că era un arhiereu vrednic, dar și un înfocat naționalist român". La București, Mihai Eminescu, elogiind într-un articol erudiția, strădaniile neobosite, locul și rolul lui Silvestru Moraru-Andreevici în înzestrarea școlilor românești din Bucovina cu manuale elaborate după exigențele pedagogice ale vremii, găsea, totodată prilejul de a releva faptul că printr-o personalitate puternică "românii din provinciile austriece ne dau (...) strălucite și vrednice de imitat modele a unor vieți pline de o activitate salutară și binecuvântată". Eminescu încheia astfel articolul: "Pornind de la niște începuturi mici, dar muncind cu dezinteresare pentru ridicarea poporului din neștiință și sărăcie, acești bărbați se ridică încet în văzul lumii, prin merite reale, prin muncă, prin iubire de adevăr"¹⁰³.

Ion Nistor, cel mai de seamă dintre istoricii Bucovinei, analizându-i viața și activitatea, includea toate aprecierile contemporanilor în sinteza sa, *Istoria Bisericii din Bucovina și a rostului ei național-cultural în viața românilor bucovineni* - într-o frază, pe cât de admirabilă, pe atât de îndreptățită: "Prin atitudinea națională și prin munca sa neobosită pentru binele bisericii și al neamului, Silvestru a ajuns cel mai popular arhiereu din câți a avut Bucovina"¹⁰⁴.

În 1938, Nicolae Iorga, comentând ridicarea la 1880 în scaunul mitropolitan al Bucovinei a lui Silvestru Moraru-Andreevici, considera că "numirea acestui român militant se datora, fără îndoială, dorinții (cercurilor imperiale, n.n.) de a mulțumi, cât de puțin, această Românie a cărei prietenie fusese câștigată și a cărei alianță nădăjduiau să o aibă în curând"; dar, dincolo de aceste interese ascunse, Iorga releva faptul esențial că "tot ce privea, în orice măsură, cauza națională, găsea în acest bun prelat, incapabil de ipocrizia față de guvern, care caracteriza prea adeseori pe reprezentanții confesiunilor naționale catolice în Austria, un patron activ și sânguitor"; Silvestru - scrie Iorga - "arată sentimente de camaraderie față de șefii Bisericii noului regat al României"; acolo, în Bucovina, însă, Silvestru, intuia exact Iorga, "era bănuț, spionat de aproape și neconținut împiedicat de o administrație în slujba sistemului austriac ce n-ar fi putut admite niciodată libera dezvoltare națională a acestei mici biserici, având legături cu nația cea mai importantă din Sud-Estul european"; pe de altă parte, scria Iorga, politiciii statului austriac în Bucovina "pentru a-i sta împotrivă nu se găsea decât un cler timid, câțiva studenți săraci, în căutarea de ajutor bănesc și o societate care, surâzând, se lăsa germanizată"¹⁰⁵.

...Ce s-ar mai putea scrie **nou** la un veac de la trecerea faptelor lui Silvestru Moraru-Andreevici în patrimoniul valorilor vrednice de a fi evaluate și selectate, spre a fi înscrise pe firmamentul spiritualității unui popor? Poate numai faptul că, rememorarea vieții și strădaniilor sale, ne dezvăluie, ca într-o oglindă imensă și tainică, universul unei întregi generații trecute cu întrebări, răspunsuri, clipe de meditație, îndemnuri, învățăminte. Și iarăși, pentru fiecare dintre cei ce îi cercetează viața și activitatea, întrebarea chinuitoare: câți dintre "preoții" oricărei îndeletniciri, ajunși într-un sătuc precum Ceahor, află întrînșii

râvna și energia, dorința și voința necesare spre a da un preț durabil clipei efemere, spre a-și sluji și înavuți nația, spre a prelua și completa zestrea de valori primită de la înaintași încât, la sfârșit, să poată spune: aceasta este dâra de lumină care mă leagă de cei de dinaintea mea cu cei de după mine?

NOTE

- 1 Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774-1862), București, 1993, p. 366-375.
- 2 Mihai-Ștefan Ceașu, *Vasile Balș, un josefinist bucovinean*, Suceava, Anuarul Muzeului Bucovinei, vol. XVII, XVIII, XIX, 1992, Suceava, p. 407-419.
- 3 M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 18, 313-325.
- 4 Idem, *Bucovina în viziunea lui Ion Budai-Deleanu*, Suceava, XX/1993, p. 195-217.
- 5 Idem, *Din istoria Bucovinei...*, p. 342-343.
- 6 *Ibidem*, p. 344-349; Nicolae Cârlan, *Despre "un proiect naufragiat și semnificația lui: Novele sau gazete românești*, Cernăuți, 1817, "Glasul Bucovinei", seria nouă, nr. 3/1994, p. 12-18.
- 7 Dimitrie Păcurariu, *Studii și direcții literare*, București, 1981, p. 123-124.
- 8 Teodor Balan, *Moșia Cernauca și familia Hurmuzachi*, Cernăuți, 1925.
- 9 C. Moraru, *Cursul vieții mele*, mss., p.1-2; jurnalul se află în biblioteca doamnei Octavia Lupu-Moraru, soția lui Leca Moraru, azi proprietatea familiei Olaru din Suceava.
- 10 *Ibidem*, p. 3.
- 11 Dr. Silvestru Moraru-Andreievici, *Istoricul Bisericii ortodoxe orientale din Bucovina (1775-1893)*, editată de "Academia Ortodoxă", Cernăuți, 1893, p. 26.
- 12 C. Moraru, *mss. citat*, p. 126; "Candela", nr. 14/1895, p. 237.
- 13 Dr. Silvestru Moraru-Andreievici, *op. cit.*, p. 26.
- 14 *Ibidem*, p. 35-36.
- 15 Emil Satco, Ion Pânzaru, *Dicționar de literatură. Bucovina*, Suceava, 1993, p. 145-146.
- 16 *Ibidem*, p. 147-148.
- 17 Leca Moraru, *Iraclie și Ciprian Porumbescu*, vol. I, București, 1986.
- 18 E. Satco, I. Pânzaru, *op. cit.*, p. 150-151.
- 19 Beraru Ieremievici, *Biografia mitropolitului Silvestru Moraru*, Presa, București, 1880; C. Moraru, *Dr. Silvestru Andreievici*, "Amicul familiei", Cluj, nr. 11/1887; Ion Doroftei, *Dr. Silvestru Moraru-Andreievici*, "Calendarul pentru Bucovina", 1888; Iraclie Emanoil Ciuntuleac, *La jubileul de 10 ani a mitropolitului Silvestru Moraru-Andreievici*, "Candela", nr. 9/1890; C. Moraru, *Dr. Silvestru Moraru-Andreievici*, "Rewue Römische", Wien, nr. 7/1891; Dimitrie Dan, *Mitropolitul Silvestru*, "Gazeta Bucovinei", nr. 3/1893; Eusebie Ianovici, *Jubileul Înălțării Sale părintelui arhimandrit și mitropolit Silvestru Moraru-Andreievici*, "Candela", nr. 12/1893; Orest Dlujanschi, *La moartea mitropolitului Silvestru*, "Gazeta

Bucovinei", nr. 1/1895; *Necrolog la moartea I.P.S. mitropolit Dr. Silvestru Moraru-Andreievici*, "Candela", nr. 14/1895; Nicolae Păunaș, *Mitropolitul Silvestru*, "Apărarea Națională", Cernăuți, 1907; Dr. Vasile Găină, *Arhiepiscopul și mitropolitul dr. Silvestru Moraru-Andreievici*, "Candela", nr. 26/1907; L. Tomoioga, *Marele Mitropolit Silvestru Moraru-Andreievici. 30 de ani de la moarte*, "Calendarul poporului", Cernăuți, 1925.

20 C. Moraru, *mss. citat*, p. 3.

21 Dr. Silvestru Moraru-Andreievici, *op. cit.*, p. 26; alți biografi ca dr. V. Găină arată că el a făcut școala primară la Mitocul Dragomirnei.

22 Iosif Antohi, *Silvestru Moraru-Andreievici*, în vol. *Din istoria pedagogiei românești. Culegere de studii*, vol. III, București, 1967, p. 209.

23 "Revista Politică", nr. 7/1890, p. 15.

24 Mircea Grigoroviță, *Invățământul în nordul Bucovinei (1775-1944)*, București, 1993; M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 27.

25 M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 453.

26 Dr. Silvestru Moraru-Andreievici, *op. cit.*, p. 27.

27 *Mitropolitul Moraru-Andreievici*, "Der Osten", reprodus în "Timpul", nr. 19, martie 1880, Mihai Eminescu, *Opere*, vol. XII, 1980, p. 86.

28 *Din tezaurul documentar sucevean, 1393-1849. Catalog de documente*, editat de Vasile Gh. Miron, ș.a., București, 1983, p. 618; C. Loghin, *Istoria literaturii române în Bucovina (1775-1918)*, Cernăuți, 1926, p. 28; V. Găină, *op. cit.*, p. 414.

29 Iosif Antohi, *op. cit.*, p. 209.

30 Dr. I. G. Sbiera, *Aron Pumnul, voci asupra vieții și însemnătății lui, dimpreună cu documentele relative la înființarea catedrei de limba și literatura română la gimnaziul superior din Cernăuți, precum și scrierile lui mărunte și fragmentare*, Cernăuți, 1889, p. 126.

31 C. Moraru, *mss. cit.*, p. 3.

32 Dr. I. G. Sbiera, *Familia Sbiera după tradițiune și istorie. Amintiri din viața autorului*, Cernăuți, 1889, p. 353, 354.

33 "Candela", nr. 14/1895, p. 238.

34 "Der Osten", *loc. cit.*, p. 86.

35 M. Eminescu, *op. cit.*, p. 69.

36 C. Loghin, *op. cit.*, p. 23-27.

37 *Ibidem*, p. 25.

38 Ion Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina și a rostului ei național-cultural în viața românilor bucovineni*, București, 1916, p. 144.

39 C. Loghin, *op. cit.*, p. 28.

40 M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 263-266.

41 C. Loghin, *op. cit.*, 30.

42 *Ibidem*, p. 30.

43 *Din tezaurul documentar sucevean...*, p. 618.

44 O milă vieneză echivala cu 7, 585 km.

45 Silvestru Moraru-Andreievici, *Descrierea Bucovinei*, "Calendarul Bucovinei", 1846.

- 46 C. Moraru, *mss. cit.*, p. 104-105.
- 47 *Ibidem*, p. 110-111.
- 48 *Ibidem*, p. 109-121.
- 49 "Candela", nr. 1/1882, p. 240-248.
- 50 George Tofan, *Scurt istoric al dezvoltării literaturii didactice române în Bucovina*, mss, inv.nr. 1432, Muzeul Institutului de Științe Pedagogice, București; Iosif Antohi, *op. cit.*, p. 204.
- 51 Iosif Antohi, *op. cit.*, p. 204.
- 52 Ion Nistor, *op. cit.*, p. 232.
- 53 I.V. Goraș, *Învățământul românesc în ținutul Sucevei (1775-1918)*, București, 1975, p. 55-58.
- 54 "Candela", nr. 1/1882, p. 248.
- 55 Dr. Silvestru Moraru-Andreievici, *op. cit.*, p. 27.
- 56 Iosif Antohi, *op. cit.*, p. 212, 214.
- 57 M. Iacobescu, *Revoluția de la 1848 și dezvoltarea învățământului național în Bucovina, Suceava*, vol. VI-VII/1979-1980, p. 163-177.
- 58 G. Tofan, *op. cit.*, p. 393.
- 59 M. Eminescu, *op. cit.*, p. 69.
- 60 G. Tofan, *op. cit.*, p. 394.
- 61 M. Eminescu, *op. cit.*, p. 69.
- 62 "Der Osten", *loc. cit.*, p. 86.
- 63 I. Antohi, *op. cit.*, p. 211, 223.
- 64 *Ibidem*, p. 212-213.
- 65 Silvestru Moraru-Andreievici, *Carte de citire sau Legendariu românesc pentru întâia clasă a școalelor poporene*, Viena, 1854, p. 34.
- 66 I. Antohi, *op. cit.*
- 67 *Ibidem*, p. 225-226.
- 68 *Ibidem*, p. 227.
- 69 Silvestru Moraru-Andreievici, *Carte de citire...*, p. 139-160.
- 70 Idem, *Învățătura ortodoxă, Prefață*, p. 2-3.
- 71 V. Găină, *op. cit.*, p. 322, 394.
- 72 M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei...*, p. 182.
- 73 "Der Osten", *loc. cit.*
- 74 Simion Reli, *Propaganda catolică în Bucovina*, Cernăuți, 1928, p. 15.
- 75 *Ibidem*, p. 16-17.
- 76 Sub acest titlu citim: "alcătuită de parohul Samoil Andreievici și tipărită pe cheltuiala osârdișilor gospodari din satul Ceahor" la Cernăuți, Tipografia Eckardt, "spre închinare la toate bisericile din Bucovina".
- 77 I.G. Sbiera, *op. cit.*, p. 201.
- 78 Dr. Silvestru Moraru-Andreievici, *op. cit.*, p. 28.
- 79 Titlul exact este *Învățătura ortodoxă din religiunea creștinească a unei sfinte sobornice și apostolice bisericii a răsăritului*

- 80 Dr. Silvestru Moraru-Andreievici, *op. cit.*, p. 12.
- 81 M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 287-305.
- 82 *Ibidem*, p. 381.
- 83 Ion Nistor, *op. cit.*, p. 112-124.
- 84 I.G. Sbiera, *op. cit.*, p. 253.
- 85 I. Nistor, *op. cit.*, p. 107.
- 86 I.G. Sbiera, *op. cit.*, p. 254.
- 87 "Candela", nr. 1/1882, p. 55-56.
- 88 *Ibidem*, p. 57.
- 89 Dr. Silvestru Moraru-Andreievici, *op. cit.*, p. 16-17.
- 90 M. Eminescu, *op. cit.*, p. 69.
- 91 N. Iorga, *Românismul în trecutul Bucovinei*, București, 1938, p. 106.
- 92 "Candela", nr. 1/1882, p. 5-6.
- 93 C. Moraru, *mss. cit.*, p. 68, 73.
- 94 Dimitrie Dan, *Rolul preoțimii în menținerea românismului de la robirea (1775) la dezrobirea Bucovinei (1918)*, 1925, p. 61-62.
- 95 Dr. Silvestru Moraru-Andreievici, *op. cit.*, p. 32, 35.
- 96 *Ibidem*, p. 31.
- 97 I. Nistor, *op. cit.*, p. 156.
- 98 "Candela", nr. 14/1895, p. 272.
- 99 *Ibidem*, p. 238.
- 100 V. Găină, *op. cit.*, p. 414.
- 101 I. G. Sbiera, *op. cit.*, p. 402.
- 102 D. Dan, *op. cit.*, p. 12.
- 103 M. Eminescu, *op. cit.*, p. 69.
- 104 I. Nistor, *op. cit.*, p. 160.
- 105 N. Iorga, *op. cit.*, p. 106, 108.

DR. SILVESTRU MORARU-ANDREEVICI

SUMMARY

This year we celebrate 100 years of dr. Silvestru Moraru-Andreevici's death. He was a distinguished academic personality and Metropolitan of Bucovina and Dalmația.

The author analyses the environment in which appeared and shined certain personalities of Bucovina, the place and the cultural importance of Moraru-Andreevici family in the history of Romanians from this historical province.

The paper is structured as follows:

1. The life of Silvestru Moraru-Andreevici.
2. His literary preoccupations.
3. His contribution to didactic field.
4. The importance of writings and actions for the protection of the Romanian historians of Bucovina.
5. Aspects of dr. Moraru-Andreevici's clerical activity in the Romanian Orthodox Church of Bucovina.